



Πέτρος Θέμελης

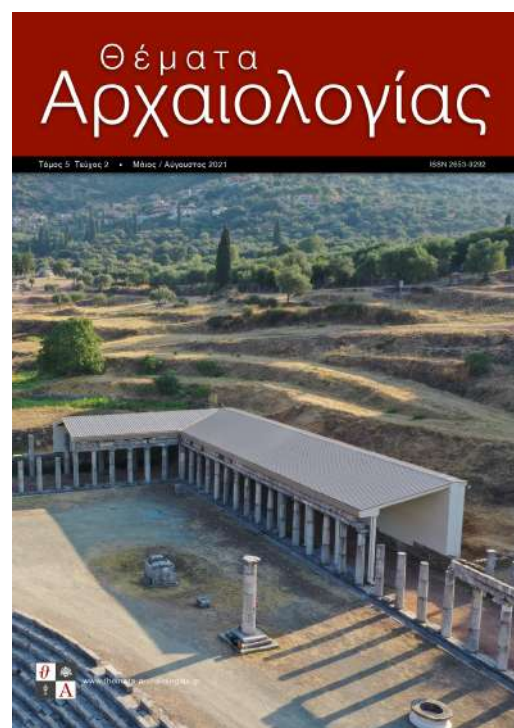
Ο ανασκαφέας της Αρχαίας Μεσσήνης μιλά στα *Θέματα Αρχαιολογίας*

Συνέντευξη

στον Δημήτρη Γαρουφαλή, *Διευθυντή Θεμάτων Αρχαιολογίας*

Ηλεκτρονική διεύθυνση άρθρου (Url): <https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2022/06/petros-themelis-2021-5-2-254-269.pdf>

© Περιοδικό *Θέματα Αρχαιολογίας*, τόμος 5, τεύχος 2, Μάιος/Αύγουστος 2021, σ. 254-269



Τα *Θέματα Αρχαιολογίας* είναι ένα μη κερδοσκοπικό περιοδικό που έχει ως αποκλειστικό σκοπό να συμβάλει στην έγκυρη και επιστημονικώς αποδεκτή διάδοση και οικειοποίηση του τρόπου σκέψης και των κατακτήσεων της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας της Τέχνης.



Αυτό το άρθρο χορηγείται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές

Πέτρος Θέμελης



Ο ανασκαφέας της Αρχαίας Μεσσήνης μιλά στα *Θέματα Αρχαιολογίας*

Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στον Δημήτρη Γαρουφαλή

• Κύριε Θέμελη, το ελληνικό κοινό σας γνωρίζει κυρίως από το σπουδαίο έργο σας στην αρχαία Μεσσήνη. Θα θέλαμε όμως να μας κάνετε κοινωνούς της «αρχής του μίτου», να μας μιλήσετε για τις παιδικές σας αναμνήσεις από τη γενέθλιο πόλη σας, τη Θεσσαλονίκη, για την περίοδο της Κατοχής και για τα γυμνασιακά σας χρόνια.

Γεννημένος το 1936 στη Θεσσαλονίκη, είναι προφανές ότι πέρασα τα παιδικά μου χρόνια σε περιόδους κρίσεων και άκρως επικίνδυνες για την επιβίωση της ίδιας της πατρίδας μου και των κατοίκων της όχι μόνο λόγω της βάρ-

βαρης γερμανικής κατοχής αλλά και του εμφυλίου που ακολούθησε. Ο φιλόλογος πατέρας μου Γιώργος Θέμελης προκειμένου να μπορεί να καλύπτει τις βασικές ανάγκες της οικογένειας αναγκαζόταν να εργάζεται σε ένα δημόσιο και ένα ιδιωτικό σχολείο και να παραδίδει παράλληλα ιδιαίτερα μαθήματα στο σπίτι. Μέναμε εκείνα τα χρόνια στην οδό Δημητρίου Πολιορκητού 10 σε ένα παλιό διώροφο παραδοσιακό σπίτι, τουρκόσπιτο το λέγαμε, με κήπο και μια συκιά. Το «χαγιάτι» του σπιτιού ήταν μια μακρόστενη σάλα που διέτρεχε όλο το μήκος του ορόφου με μια σειρά παράθυρα που έβλεπαν στον κήπο και άνοι-

γαν συρόμενα προς τα πάνω. Μικρό άνοιγμα σε ένα παράθυρο επέτρεπε στις γάτες μας να μπεινοβγαίνουν. Δυο υπνοδωμάτια πίσω και μια κουζίνα με τουαλέτα. Έκανα το μπάνιο μου σε μια τσίγκινη σκάφη. Δυστυχώς, όταν το εγκαταλείψαμε, κατεδαφίστηκε και στη θέση του υψώθηκε μια απαίσια πολυκατοικία. Ευτυχώς πρόλαβα να το ζωγραφίσω (εικ. 1α-β).

Στο ισόγειο του τουρκόσπιτου έμενε οικογένεια προσφύγων από τον Πόντο με τρία παιδιά, τους φίλους μου Σωκράτη και Λεάνδρου και τη φίλη μου Ελπίδα. Σύχναζα στο σπίτι τους όχι μόνο για την παρέα και τον ήχο της ποντιακής, που



1α. Η διώροφη κατοικία της οδού
Δημητρίου Πολιορκητού 10,
όπου έμενε η οικογένεια Γ. Θέμελη
στα χρόνια της κατοχής.
Υδατογραφία Π. Θέμελη.

1β. Άποψη του εσωτερικού
της οικίας Γ. Θέμελη.
Υδατογραφία Π. Θέμελη.



μιλούσαν με τους γονείς και τη γιαγιά, αλλά και για το ελκυστικό στην παιδική αστική μάτια μου παραδοσιακό οικιακό περιβάλλον με κουρελούδες στο πάτωμα, μιντέρια, μαξιλάρια και τσιγιά (= αποξηραμένους καρπούς) σε πήλινα πινάκια.

Είχα χάσει πολύ νωρίς την μητέρα μου Λεμονιά με καταγωγή από την Ικαρία και μας φρόντιζε, ιδιαίτερα εμένα τον Βενιαμίν της οικογένειας, η συγχορευμένη θεία μου Ελισάβετ που την φώναζα Νόνα, επειδή είχε βαπτίσει την αδελφή μου Νέλλη. Κάποιες Κυριακές, στο οικογενειακό τραπέζι ήταν καλεσμένοι νέοι λογοτέχνες της Θεσσαλονί-

κης, όπως ο γείτονας Ντίνος Χριστιανόπουλος, ο Γιώργος Ιωάννου και άλλοι. Συζητούσαν με τον πατέρα μου για ποίηση και πεζογραφία. Μεγάλο για μένα γεγονός ήταν τα *soiree de gala*, οι εορταστικές βραδιές λογοτεχνών της Θεσσα-

λονίκης στο εξοχικό της ποιήτριας Ζωής Καρέλλη (Χρυσούλας Πεντζίκη-Αργυριάδου) στην Αμερικανική Γεωργική Σχολή Θεσσαλονίκης, όπου ο σύζυγός της Αργυριάδης ήταν διευθυντής. Το ενδιαφέρον που παρουσίαζαν οι βρα-



2α. Με τον Νίκο Πεντζίκη, εκδρομή στο δάσος Κουρί Θεσσαλονίκης.

διές δεν βρισκόταν για μένα τόσο στις συζητήσεις των εκπροσώπων των σύγχρονων τότε ρευμάτων του υπερρεαλισμού, αλλά στο πλούσιο, για την εποχή πείνας, δείπνο καθώς και στο γεγονός ότι ήμουν ελεύθερος να τριγυρίζω στους στάβλους της Σχολής και να θανμάζω τα άλογα.

Στο σπίτι σύχναζαν ο φαρμακοποιός, λογοτέχνης και ζωγράφος Νίκος Πεντζίκης και ο διηγηματογράφος Γιώργος Κιτσόπουλος, εκδότης του περιοδικού ΚΟΧΛΙΑΣ, ο οποίος νυμφεύθηκε την παιδιάτρο αδελφή μου Νέλλη. Από

τον Νίκο έμαθα πολλά για τη ζωγραφική, τη φύση και τα φυτά (εικ. 2α), από τον Γιώργο έμαθα την αξία της «πυκνής» γραφής του διηγημάτων και το ψάρεμα της πελαγίσιας τσιπούρας, κόλπο της Θεσσαλονίκης με βάρκα.

Ολοκλήρωσα τις σπουδές μου, Δημοτικό και Γυμνάσιο, στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (εικ 2β.) και αγάπησα τα γράμματα χάρη στην παιδαγωγό δασκάλα μου Αγγέλα Δούμπαλη, που κρατώ ακόμη άσβεστη την εικόνα της μέσα μου ως μιας δεύτερης μητέρας. Με επηρέασαν θετι-

κά όλοι οι καθηγητές στο Γυμνάσιο, όμως όσο περνούν τα χρόνια ξεχωρίζω τον καθηγητή εικαστικών Κασόλα που μου μετέδωσε το ενδιαφέρον για τη ζωγραφική και τον καθηγητή μουσικής Καραηλία για τη μουσική και το θέατρο. Ο αδελφός μου Δημήτρης, πέντε χρόνια μεγαλύτερος, που ξεκίνησε ως έφηβος ταλαντούχος βιολιστής, σπούδασε μουσικολογία στη Γερμανία και διετέλεσε διευθυντής στο κρατικό Ωδείο Θεσσαλονίκης και σε συνέχεια καθηγητής στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ηχούν ακόμη στα αυτιά μου ορισμένα κλασικά έργα που αγαπούσε ο Δημήτρης και έπαιζε στο βιολί καθημερινά ως τα ογδόντα έξι του που αποδήμησε.

✧ **Λάβατε το πτυχίο σας στην Ιστορία και Αρχαιολογία από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης; Ποιοι ήταν οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι που σας γοήτευσαν; Μιλήστε μας για το «κλίμα» της εποχής εκείνης στο Πανεπιστήμιο.**

Έλαβα πτυχίο Φιλολογίας, όχι Ιστορίας-Αρχαιολογίας. Τα δύο πρώτα χρόνια σπουδών στη Φιλοσοφική Σχολή ήταν κοινά για τις δύο κατευθύνσεις, όμως συνέχισα και κατά τα επόμενα χρόνια τις σπουδές μου στη Φιλολογία. Με είχε γοητεύσει αρχικά ο γλωσσολόγος Ανδριώτης, ο ξεκάθαρος λιτός και γλαφυρός λόγος του επιβαλλόταν απόλυτα στην κατάμεστη αίθουσα, όταν μιλούσε για την ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και τους Ινδοευρωπαίους, ο τρόπος που τόνιζε τους τίτλους των βασικών συγγραμμάτων στη γερμανική γλώσσα με εντυπωσίαζε και αποφάσισα να μάθω γερμανικά. Τελικά με κέρδισε ο διακεκριμένος δημοτικιστής φιλόλογος ομηριστής Ιωάννης Κακριδής, μια ξεχωριστή προσωπικότητα, με σκούρο δέρμα και κάτασπρα μαλλιά, που σε καθήλωνε όταν μιλούσε για το ομηρικό ζήτημα, το μεταφραστικό πρόβλημα, την κατάργηση των τόνων και άλλα. Αεικίνητος, θεατρικός, συναρπαστικός γενικά και ταυτόχρονα προσηνής. Μου έκανε την τιμή να μου χαρίσει δυο βιβλία του. Αλλά και ο φιλόλογος Αγαπητός Τσοπανάκης, άνθρωπος χαμηλών τόνων, με επηρέασε θετικά, μου άνοιξε τον δρόμο προς την κατανόηση της αρχαίας τραγωδίας και της λυρικής ποίησης, έκανε και μη υποχρεωτικά σεμινάρια για τη γλώσσα των μυκηναϊκών πινακίδων της Πύλου και της Κνωσού



2β. Με συμμαθητές στην είσοδο του Πειραματικού Σχολείου Θεσσαλονίκης.

και τη φωνητική αξία των συλλαβικών συμβόλων της Γραμμικής Β γραφής, η οποία λίγο πριν είχε αποκρυπτογραφηθεί από τον Michael Ventris.

Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης είχε δικαίως τη φήμη αξιόλογου και προοδευτικού ακαδημαϊκού ιδρύματος όχι απλώς επειδή η διδασκαλία γινόταν στη δημοτική, αλλά γιατί οι διδάσκοντες ήταν άνθρωποι προοδευτικοί με κεραίες ανοιχτές προς τις νέες τάσεις της επιστήμης τους, αλλά και προς τα καλλιτεχνικά μηνύματα που έφταναν τότε στη

χώρα και αφομοιώνονταν άμεσα. Αποτελούσαν και αυτοί επίλεκτα μέλη της γενιάς του '30. Θέατρο, μουσική, λογοτεχνία, ζωγραφική ανθούσαν. Ο καθηγητής της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Λίνος Πολίτης, που μας μύησε στον Σολωμό, τον Κάλβο, τον Βιτσέντζο Κορνάρο και την Παλαιογραφία, ήταν ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος του Σωματίου ΤΕΧΝΗ, οι τακτικές διαλέξεις του οποίου από προσωπικότητες της τέχνης και της επιστήμης καλλιέργησαν ένα σημαντικό φιλότεχνο κοινό, άφησαν εποχή.

Την περίοδο των σπουδών μου δεν είχε ακόμη καταλαγιάσει ο απόηχος του εμφύλιου, οι πληγές, ψυχικές, σωματικές και υλικές δεν είχαν επουλωθεί, υποβόσκουν άλλωστε ακόμη και σήμερα. Παρά την ανέχεια και τα καθημερινά προβλήματα είχε αρχίσει να ανατέλλει δειλά ο ήλιος της αισιοδοξίας, της απώθησης ψυχοφθόρων βιωμάτων από την κατοχή και τον εμφύλιο, της πίστης στη γνώση και της αγάπης στην τέχνη. Ο καθηγητής Πανεπιστημίου ήταν τότε ο «απόλυτος άρχων της έδρας», όπως άκουσα να τον αποκαλούν αργότερα, το 1981 νομίζω, όταν η τότε κυβέρνηση αποφάσισε να απαλλαγεί από τους «άρχοντες της έδρας», ψηφίζοντας και επιβάλλοντας σε όλα τα πανεπιστημιακά ιδρύματα τον γνωστό «Νόμο Πλαίσιο», ο οποίος, κατά τη γνώμη μου, εξακολουθεί να «ταλαιπωρεί» τα Πανεπιστήμια, δημιουργώντας μάλιστα νέους άρχοντες, τους μόνιμους καθηγητές και αναπληρωτές καθηγητές.

✚ Πως αποφασίσατε να ακολουθήσετε τον «δρόμο» της επιστήμης της Αρχαιολογίας; Έχετε γράψει ότι μυηθήκατε στην Αρχαιολογία την περίοδο 1955-1965. Πόσο σημαντική ήταν για σας η περίοδος αυτή; Είχατε πριν κάποια άλλα όνειρα ή ερεθίσματα για το μέλλον;

Από το πρώτο ήδη έτος των σπουδών μου αποφάσισα να εγγραφώ και να φοιτήσω στην πρώτη Σχολή Ξεναγών που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού, γιατί είχα πληροφορηθεί ότι θα δίδασκαν αξιόλογοι αρχαιολόγοι, βυζαντινολόγοι και ιστορικοί της τέχνης. Είναι γεγονός ότι η φοίτησή μου εκείνη μου έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσω από κοντά τα σημαντικότερα μνημεία (αρχαία, βυζαντινά, μεσαιωνικά) της Μακεδονίας χάρη στις πολυήμερες εκδρομές που μας πρόσφερε η Σχολή και να ακούσω μαθήματα από τους τότε αρχαιολόγους και βυζαντινολόγους της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, προσωπικότητες, όπως ο Χαράλαμπος Μακαρόνας (εικ. 3), ο Φώτης Πέτσας, ο Στυλιανός Πελεκανίδης και ο Μανόλης Ανδρόνικος. Η επιρροή τους ήταν τόσο έντονη ώστε αποφάσισα να ακολουθήσω το επάγγελμα του αρχαιολόγου, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείψω τις φιλολογικές

3. Ο Εφορος Αρχαιοτήτων
Χαράλαμπος Μακαρόνας.



μου σπουδές. Αντιλήφθηκα άλλωστε ότι η γνώση των αρχαίων, των λατινικών, της επιγραφικής και της αρχαίας ελληνικής γραμματείας γενικά ήταν αναγκαίο εφόδιο της αρχαιολογίας.

✚ **Μιλήστε μας για τη σχέση σας με τους αρχαιολόγους Χαράλαμπο Μακαρόνα, Φώτη Πέτσα και Μανόλη Ανδρόνικο. Σε ποιον θεωρείτε ότι οφείλετε τα περισσότερα σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση της επιστημονικής σας προσωπικότητας;**

Μου δόθηκε η ευκαιρία να αναφερθώ πολλές φορές στο παρελθόν, προφορικά και γραπτά, στη σχέση μου, μαθησιακή, εργασιακή, φιλική και οικογενειακή με τους τρεις αυτούς διακεκριμένους αρχαιολόγους, που έχουν συνδέσει άρρηκτα το όνομά τους με την αποκάλυψη και την ανάδειξη αρχαιοτήτων της μακεδονικής γης σε σημαντικούς αστέρες της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ο Ανδρόνικος τη Βεργίνα, ο Μακαρόνας και ο Πέτσας τη Θεσσαλονίκη και την Πέλλα. Σε αυτούς οφείλω τη συμμετοχή μου σε ανασκαφές στη Χαλκιδική, το Δερβένι, τη Βεργίνα και

την Πέλλα επί σειρά ετών, ασταμάτητα μέχρι σήμερα. Σε αυτούς οφείλω τη στροφή μου προς την Αρχαιολογία και την αγάπη μου στην ανασκαφική έρευνα. Ο Χαράλαμπος Μακαρόνας, άνθρωπος εσωστρεφής χαμηλών τόνων μου μετέδωσε νομίζω κάτι από τα χαρίσματα διαχείρισης, οργάνωσης και τάξης που διαθέτετε, ο Φώτης Πέτσας, εξωστρεφής και δραστήριος, το πάθος για την αποκάλυψη των υλικών κατάλοιπων.

✚ **Υπήρξαν κάποιοι άλλοι που σας επηρέασαν όχι μόνο ως επιστήμονα, αλλά και ως άνθρωπο;**

Ο εσωτερικός μου κόσμος ως «άνθρωπου» είχε διαμορφωθεί, νομίζω, στην παιδική και την εφηβική μου ηλικία μέσα στην οικογένεια, στη γειτονιά και στο σχολείο. Ζώντας στη Θεσσαλονίκη στα δύσκολα μετακατοχικά χρόνια, τρέχοντας ξυπόλυτος στις αλάνες έμαθα να ξεπερνάω τις κακουχίες και την κακότητα ορισμένων ανθρώπων. Αυτοί που με επηρέασαν και υπήρξαν για μένα πρότυπο επιστημόνων και ταυτόχρονα ανθρώπων αναφέρονται παρα-

πάνω. Στην ανασκαφή του ανακτόρου της Βεργίνας, όπου εργάστηκα με διευθυντή τον Χαράλαμπο Μακαρόνα, είχα την τύχη να γνωρίσω τον ζωγράφο και «άνθρωπο» Χρήστο Λεφάκη (εικ. 4). Τον βοηθούσα, μαθαίνοντας ταυτόχρονα να μετρώ κατασκευές και να σχεδιάζω. Ήταν κοινωνικός, ανοικτός στους νέους και πρόθυμος να λύσει απορίες για το σχέδιο, τα χρώματα, τις τάσεις στη σύγχρονη τέχνη. Συνδέθηκα φιλικά μαζί του και βρισκόμουν συχνά στο ατελιέ του για να παρακολουθώ από κοντά τη διαδικασία δημιουργίας των έργων του και να τον ακούω να μιλά. Πιστή του μαθήτριά ήταν η συμφοιτήτριά και φίλη μου αρχαιολόγος και ζωγράφος Ιωάννα Μανωλεδάκη, η οποία τον ακολούθησε στη Σχολή Καλών Τεχνών, όταν ο Λεφάκης εκλέχτηκε καθηγητής.

Εκτός από τον Χ. Λεφάκη το ζεύγος Σέμνη και Χρήστος Καρούζος (εικ. 5), άσκησαν επάνω μου θετική επίδραση, ιδιαίτερα ο Καρούζος, με τον ήπο χαρακτήρα και την ουμανιστική του παιδεία, που τον γνώρισα το 1963 όταν κατέβηκα στην Αθήνα να ορκιστώ επιμελητής αρχαιοτήτων στο τότε Υπουργείο

4. Με τον Χρήστο Λεφάκη, τον Χ. Μακαρόνα και επισκέπτες στο ανάκτορο της Βεργίνας (1957).





5. Ο Χρήστος Καρούζος, διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

Προεδρίας ενώπιον του Γενικού Επιθεωρητή Αρχαιοτήτων Ιωάννη Παπαδημητρίου, ο οποίος με τοποθέτησε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

• Ζήσατε στο Μόναχο από το 1969, όπου εκπονήσατε τη διατριβή σας. Η χρονιά του 1972 σημαδεύτηκε από τα αιματηρά γεγονότα στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου. Ζήσατε τα γεγονότα;

Το καλοκαίρι του 1972, που σημαδεύτηκε από τα αιματηρά γεγονότα στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου, είχα ήδη ολοκληρώσει τις μεταπτυχιακές σπουδές μου και είχα ανακηρυχθεί διδάκτωρ. Είχα επιστρέψει στην Ελλάδα, εκείνη μάλιστα τη χρονιά βρίσκoνται στην ανασκαφή της Ταμασσού στην Κύπρο ως βοηθός του Γερμανού καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Hans-Günter Buchholz στο Πανεπιστήμιο του Giessen, πολυγραφότατου ερευνητή, γνώστη της αιγαιακής αρχαιολογίας και εκδότη της σειράς *Archaeologia Homerica*. Η συνεργασία και η φιλία μου με τον καθηγητή Buchholz συνεχίστηκε για πολλά χρόνια ως τον θάνατό του το 2011.

• Η διατριβή σας έχει θέμα τα «Πρώιμα Ελληνικά Ταφικά Μνημεία». Για ποιον λόγο επιλέξατε το θέμα αυτό;

Η επιλογή του θέματος της διατριβής μου οφείλεται στο γεγονός ότι είχα φέρει στο φως στη διάρκεια των ανασκαφών μου στην πόλη της Ερέτρια, έναν πithamphoreά του 7ου αι. π.Χ. με ανά-



6. Με τον αρχιτέκτονα Νίκο Λόντο, στο Δερβένι Θεσσαλονίκης.

γλυφες παραστάσεις μάχης στον κορμό, ο οποίος εντάσσεται σε κυκλαδο-βοιωτικό εργαστηριακό κύκλο μεγάλων pithamphoreών με ανάγλυφα μυθολογικά και λατρευτικά θέματα ταφικής κατά κανόνα χρήσης, κέντρο παραγωγής των οποίων ήταν κυρίως η Τήνος. Στη διατριβή μου ασχολήθηκα κυρίως με ταφικά αρχαϊκά κτίσματα, ορισμένα από τα οποία στέγαζαν και ανάγλυφους pithamphoreίς. Ο καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαος Κοντολέων, με τον οποίο είχα συζητήσει το θέμα μου πριν μεταβώ με υποτροφία στη Δυτική, τότε, Γερμανία για τη διατριβή μου, με ενθάρρυνε και μου παραχώρησε μάλιστα με επιστολή του το δικαίωμα δημοσίευσης των ανάγλυφων pithamphoreών που είχε φέρει στο φως με τις ανασκαφές του στο Ξώμπουργο της Τήνου.

• Επιστατώντας στις σωστικές ανασκαφές στο Δερβένι της Θεσσαλονίκης, αναγνωρίσατε αμέσως ότι ένα από τα κάρβουνα της νεκρικής πυράς του τάφου Α΄ ήταν στην πραγματικότητα ο

πρώτος κύλινδρος από πάπυρο που ανακαλυπτόταν σε ελληνικό έδαφος. Περιγράψτε μας την ανακάλυψη και τη σημασία του ευρήματος.

Η αποκάλυψη των ασφυκτικά γεμάτων με πολύτιμα αντικείμενα τάφων στο Δερβένι της Θεσσαλονίκης (1962) χαρακτηρίστηκε δικαιολογημένα μια από τις σημαντικότερες αρχαιολογικές ανακαλύψεις της μακεδονικής γης. Ήλθε μάλιστα να προστεθεί στο μέγα γεγονός του εντοπισμού της Πέλλας από τον Φώτη Πέτσα (1957) και να προαναγγείλει, κατά έναν τρόπο, την αποκάλυψη των μοναδικών ασύλητων μακεδονικών τάφων της Βεργίνας από τον Μανόλη Ανδρόνικο (1977). Οι τάφοι του Δερβενιού δεν είναι γνωστοί μόνο για τα πλούσια κτερίσματά τους, συμπεριλαμβανομένου του εκπληκτικού ορειχάλκινου κρατήρα με την παράσταση Διονύσου, Αριάδνης και μαινάδων, αλλά και για τον μοναδικό «πάπυρο του Δερβενιού» (εικ. 6). Η συγκρίση ήταν μεγάλη, όταν άγγιξα τον απανθρακωμένο κύλινδρο του παπύρου, που πρό-

βαλε αναπάντεχα στη ΒΑ γωνία του τάφου Α, μέσα στα κατάλοιπα της πυράς του νεκρού. Κατάφερα να διακρίνω λέξεις που παραμένουν χαραγμένες στη μνήμη μου, σαν να διάβαζα με δυσκολία λέξεις από μια καμένη εφημερίδα. Τον πήρα αγκαλιά, τυλιγμένο σε κιβώτιο, και κατευθύνθηκα χωρίς καθυστέρηση από το Δερβένι στη Θεσσαλονίκη, στο γραφείο του Χαράλαμπου Μακαρόνα, στο παλιό Μουσείο της Θεσσαλονίκης. Είχε ήδη σουρουπώσει. Ο Μακαρόνας αδυνατούσε να διακρίνει γράμματα στο καρβουνιασμένο σώμα του παπύρου και στα μικρά σπαράγματα. «Είσαι σίγουρος Πέτρο;» με ρώτησε. «Ναι κύριε έφορε, όμως καλύτερα να καλέσουμε τον καθηγητή Γιάννη Κακριδή να τον εξετάσει». «Όχι τον Κακριδή, τον Καψωμένο», μου αντέτεινε. Ο Στυλιανός Καψωμένος έφτασε το ίδιο βράδυ στο γραφείο του Μακαρόνα, διέγνωσε την αξία του ευρήματος ως του παλαιότερου (4ου αι. π.Χ.) σωζόμενου επί ελληνικού εδάφους παπύρου με φιλογηγικό κείμενο, με σχόλια δηλαδή ερμηνευτικά σε ένα παλαιότερο κείμενο, του 5ου αι. π.Χ., σχετικού με μια Θεολογία - Θεογονία των Ορφικών, κείμενο το οποίο είχε μπροστά του ο σχολιαστής και κάτοχος του παπύρου, θιασώτης ενδε-

χομένως του Ορφισμού, ο οποίος και είχε αποτεφρωθεί στην πυρά του τάφου Α. Ο Στυλιανός Καψωμένος δέχθηκε να αναλάβει άμεσα τη ανάγνωση και τη δημοσίευσή του σε συνεργασία με τον βοηθό του Κυριάκο Τσαντσάνογλου. Την επόμενη μέρα (7/2/62) βρήκα στο ίδιο σημείο ένα μικρότερο τμήμα του ίδιου παπύρου. Ο Μακαρόνας κάλεσε από τη Βιέννη τον ειδικό συντηρητή Anton Fackelmann, ο οποίος εμπότισε το καμένο και ξερό ειλητήριο με κυτταρικό υγρό και κατάφερε να το ξεδιπλώσει.

✎ **Λάβατε μέρος στη μεγάλη αρχαιολογική ανακάλυψη της Πέλλας για την οποία έχετε πει ότι «υπήρξε ένα σχολείο αρχαιολόγων». Θέλετε να αναφερθείτε σε εκείνη την περίοδο, κυρίως σε στιγμές περισσότερο άγνωστες στο ελληνικό κοινό.**

Η ανασκαφή της Πέλλας υπήρξε πράγματι σχολείο αρχαιολόγων. Ήταν η μεγαλύτερη και καλύτερα οργανωμένη ανασκαφή της χώρας με ικανοποιητική χρηματοδότηση χάρη στο ενδιαφέρον του πολιτικού Κωνσταντίνου Καρμανλή, με εγκαταστάσεις για τη διαμονή και τη διατροφή του επισημονικού προσωπικού, με χώρους

αποθήκευσης εργαστηριακής επεξεργασίας των ευρημάτων, με πλήρη εξοπλισμό σε εργαλεία και μέσα μεταφοράς προσωπικού. Εκτός από τον γράφοντα είχαν πάρει κατά καιρούς μέρος, όσο θυμάμαι, η Χάιδω Κουκούλη, η Ντέπη Παπακωνσταντίνου, η Ευγενία Γιούρη, η Κατερίνα Ρωμοπούλου, ο Κυριάκος Τσαντσάνογλου, ο Γιώργος Μάντσιος, η Ιωάννα Μανωλεδάκη, η Αλίκη Τσίκουλα, η Κούλα Πέτσα, ο Σπύρος Τσαβδάρογλου (εικ. 7), οι Ινδοί αρχαιολόγοι Tandon και Davalicar. Ανάμεσα σε όλους μας ξεχώριζε για την εργατικότητα και κυρίως τον συνεργατικό χαρακτήρα της η Χάιδω Κουκούλη, που διέτέλεσε αργότερα επιτυχημένη Έφορος Αρχαιοτήτων Καβάλας για πολλά χρόνια (εικ. 8).

Η ανασκαφή της Πέλλας είχε βέβαια ξεκινήσει το 1957 με διευθυντή τον Φώτη Πέτσα, ο οποίος την είχε πρώτος εντοπίσει, όταν ο Στεργιούλας, σκάβοντας στο υπόγειο του σπιτιού του στη νότια περιοχή της αρχαίας πόλης, έφερε στο φως τους πρώτους κίονες του περιστυλίου της οικίας του Διονύσου, όπως ονομάστηκε αργότερα μετά την αποκάλυψη των εκπληκτικών ψηφιδωτών δαπέδων με τον θεό Διόνυσο σε πάνθηρα, το κυνήγι λέοντα και την σκηνή της απαγωγής της κόρης με άρμα.

7. Με τον Σπύρο Τσαβδάρογλου, την Ιωάννα Μανωλεδάκη, την Ευγενία Γιούρη και την Αλίκη Τσίκουλα μπροστά στο ψηφιδωτό με το κυνήγι λέοντα στην Πέλλα.



Για την ταύτιση της θέσης με την αρχαία πρωτεύουσα των Μακεδόνων δεν υπήρχε αμφιβολία μετά την εύρεση κεραμιδιών της στέγης του περιστυλίου που έφεραν σφραγίσματα με το όνομα της πόλης: ΠΕΛΛΗΣ. Συνόδευα τον Πέτσα ως βοηθός σε όλες τις περιοδείες και τις ανασκαφές του ανά τη δυτική Μακεδονία. Με είχε προσλάβει για την ανασκαφή της Πέλλας και εγκαταστήσει στην πρώην οικία Στεργιούλα, την οποία είχε απαλλοτριώσει ή εξαγοράσει για κατεδάφιση, όπως και έγινε σε συνέχεια. Μου είχε αναθέσει την εποπτεία των εργατών της ανασκαφής και ειδικά την επίβλεψη του τομέα της ακροπόλεως της Πέλλας, όπου βρισκόταν το ανάκτορο της βασιλικής οικογένειας. Τη διεύθυνση της ανασκαφής ανέλαβε τελικά ο Έφορος Αρχαιοτήτων Χαράλαμπος Μακαρόνας (ο Φ. Πέτσας ήταν τότε Επιμελητής Αρχαιοτήτων) και για ένα διάστημα όρισε ανασκαφικό τομέα και για τον Μανόλη Ανδρόνικο, ο οποίος υπηρετούσε τότε επίσης ως Επιμελητής Αρχαιοτήτων με προϊστάμενο τον Χαράλαμπο Μακαρόνα. Ο Ανδρόνικος δούλεψε στην Πέλλα για μια μόνο ανασκαφική περίοδο με βοηθό του τον γράφοντα και αποχώρησε για την αγαπημένη του Βεργίνα και την έδρα που πήρε στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης.

✎ Έχετε δηλώσει ότι «η Αρχαιολογία είναι μια ‘μαλακή’ αλλά άκρως ανθεκτική ανθρωπιστική επιστήμη». Θέλετε να μας πείτε περισσότερα γι’ αυτήν σας την τοποθέτηση. Μάλιστα, με δεδομένο ότι στην εποχή μας βιώνουμε, εδώ και δεκαετίες, μια σταδιακή και συνεχή υποχώρηση των κλασικών σπουδών διεθνώς, πιστεύετε ότι η Αρχαιολογία ως επιστήμη, και ο Αρχαιολόγος ως ενεργός επιστήμων και πολίτης, έχουν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μεζονων προταγμάτων στην κοινωνία του μέλλοντος;

Τόσο η απόλυτη αυτοπεποίθηση και ευφορία για τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών, όσο και η πλήρης απόρριψή τους και ο απόλυτος σκεπτικισμός βρίσκονται σε λάθος δρόμο. Η Αρχαιολογία σκληραίνει σταδιακά, εννοώ ότι δεν είναι πια η «μαλακή» ανθρωπιστική με την αδύναμη μεθολογία. Οι αρχαιολόγοι του σήμερα ως ιστορικά και κοινωνικά ευαισθητοποιημένοι ερευνητές θεραπεύουν μια Αρ-



8. Με την Χάιδω Κουκούλη στην ανασκαφή της Πέλλας.

χαιολογία πλησιέστερη στις θετικές επιστήμες, μια Αρχαιολογία που υπογραμμίζει την κοινωνικο-πολιτική συνάφεια με το παρόν και θεωρεί όχι απλώς χρήσιμες αλλά απόλυτα αναγκαίες τις στενές σχέσεις της με μη-αρχαιολόγους. Από την άλλη μεριά οι εκπρόσωποι των θετικών επιστημών έχουν στην πορεία ρίξει αρκετό νερό στο κρασί τους. Οι νόμοι της φύσης προσλαμβάνονται νέα σημασία, δεν πραγματεύονται πια βεβαιότητες αλλά δυνατότητες και πιθανότητες, επιβεβαιώνουν το γίνεσθαι, θεωρούν τον χρόνο ως βασική διάσταση της ύπαρξής μας και όχι μόνο το είναι. Ανθρώπινη δημιουργικότητα, καινοτομία και φαντασία είναι που μετρούν. Τι να τον κάνεις ένα κόσμο δεδομένο, ντετερμινιστικό, χωρίς νέους ορίζοντες, νέα ερωτήματα και δυνατότητες. Ο διαχωρισμός, λοιπόν ανθρωπιστικών και θετικών επιστημών δεν είναι δεδομένος ούτε απόλυτος. Έχουν προσεγγίσει οι μιν τις δε, για να μην πω εμπλακεί η μία μέσα στην άλλη Η αρχαιολογία ωστόσο προχωρεί στην ανακάλυψη των κανόνων που διέπουν το αντικείμενό της. Για την κατανόηση του μοναδικού και ανεπανάληπτου αρχαιολογικού γεγονότος χρησιμοποιεί άλλωστε λέξεις-νοήματα, όπως άγαλμα, ναός, συνουικ-

σμός, οχύρωση, ταφικό μνημείο ή και άλλες όπως στρώμα καταστροφής που δεν εκφράζουν μόνο το συγκεκριμένο σε χρόνο και τόπο γεγονός ή αντικείμενο, αλλά και πολλά άλλα μαζί με τις ίδιες βασικές ιδιότητες. Δέχεται δηλαδή την ύπαρξη κοινών χαρακτηριστικών που συνθέτουν την έννοια, την ιδέα του αρχαιολογικού γεγονότος ή αντικειμένου. Τέτοιον είδους αφαιρέσεις και γενικεύσεις σημασιολογικού τύπου είναι ουσιώδης προϋπόθεση για κάθε διαδικασία σκέψης και μορφή επικοινωνίας. Οι αρχαιολόγοι ξεπερνούν το στάδιο της περιγραφικής επιφανειακής παρουσίασης των πραγμάτων, διευκρινίζουν έννοιες, χρησιμοποιούν ειδικούς όρους, κάνουν τυπολογικές κατατάξεις, προχωρούν σε γενικεύσεις, διατυπώνουν θεωρίες και σπανιότερα νόμους με ευρύτερη ισχύ. Αυτός είναι ο παραδοσιακός τρόπος προσέγγισης, η επαγωγική μεθοδολογία, που οδηγεί σε τελικά συμπεράσματα με βάση το εμπειρικό υλικό, προχωρεί από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο.

✎ Έχετε γράψει ότι η σχέση σας με την Αρχαιολογία υπήρξε «ερωτική». Κάποιοι λένε ότι η «Αρχαιολογία είναι μια ζηλότυπη ερωμένη που ζητά απόλυτη

αφοσίωση». Συμμερίζεστε την άποψη αυτή; Θα παροτρύνετε τους σημερινούς νέους να εισέλθουν στον αρχαιολογικό στίβο; Τι έχουν να προσδοκούν από μια ενασχόληση τόσο απαιτητική; Εσείς, αν έπρεπε σήμερα να λάβετε την ίδια απόφαση, θα επιλέγατε πάλι να γίνετε αρχαιολόγος;

Ναι, η Αρχαιολογία είναι μια ζηλότυπη ερωμένη που ζητά απόλυτη αφοσίωση, για να χρησιμοποιήσω και εγώ αυτή την κοινότοπη και μεταφορική έκφραση. Ωστόσο, όταν μιλώ ή γράφω για «ερωτική» σχέση μου με την αρχαιολογία, το εννοώ όπως αποδεικνύεται από το παρακάτω κείμενο, όπου επιχειρώ να την περιγράψω απαντώντας θετικά στο ερώτημα, αν θα επέλεγα και σήμερα να γίνω αρχαιολόγος. Δεν είναι δυστυχώς δυνατό να τεκμηριωθεί και να καταγραφεί στο ανασκαφικό ημερολόγιο η μαρτυρία των αισθήσεων που μετέχουν στον καθημερινό μόχθο της αποκάλυψης των υλικών κατάλοιπων του παρελθόντος. Μένουν αναπόφευκτα έξω από τα επιστημονικά γραπτά μου το άγουρο ξύπνημα και η

μόνιμη νοσταλγία του ύπνου που δεν χόρτασα, η πρωινή υγρασία που μου πιρουνίαζε τα κόκαλα, η αναμονή της χαράς και της θέσμης του ήλιου που ξεμυτάει απ' το διάσελο ανάμεσα στην Ιθώμη και την Εύα (εικ. 9), ως μέγιστη ευχαρίστηση που αγγίζει την πλάτη και ξαπλώνεται σταδιακά σε όλο μου το σώμα. Δεν καταγράφεται στις ημερολογιακές μου σημειώσεις ο καυτός ήλιος που μου έκαιγε το πρόσωπο και ζωγράφισε πανάδες στα χέρια, οι ξαφνικές ανγουστιάτικες μπόρες, ο ανεμοστρόβιλος που ξεσήκωνε συχνά τα χαρτιά μου, το σύννεφο από ψαρόνια που προσγειώθηκε δίπλα μου, οι γκριζες πέτρες που συνθέτουν τα κτίσματα, η σκόνη που κάθεται στο ξεβαμμένο μου πουκάμισο και εισχωρεί στο δέρμα, οι φουσκάλες στα δάχτυλα, ο ήχος του κασμά που ψάχνει το χόμα και του νερού που ρέει στον αγωγό κάτω από το στάδιο. Απουσιάζει το θρόισμα των φύλλων, η μυρωδιά του χώματος, η απόλαυση του κρύου νερού που σβήνει τη δίψα, η χαρά του λουσίματος, του ζεστού μεσημεριανού φαγητού, της απογευματινής κουβέντας με τους συνεργάτες μου μπροστά στα ευ-

ρήματα της μέρας και τα χιλιάδες θραύσματα αγγείων που πιάνω στα χέρια μου και είναι μελανά, ερυθρά, με χαράγματα και παραστάσεις. Όλο το πλέγμα βιωμάτων του ανασκαφικού παρόντος μένει αναπόφευκτα έξω από το κείμενο που περιγράφει την επαφή σου με το παρελθόν, απουσιάζει η συγκίνηση της πρώτης επαφής με το εύρημα, η ιδιαίτερη αίσθηση της πρώτης ανάγνωσης μιας επιγραφής, όπως υπογραμμίσαμε. Πώς να αποτυπωθεί η αγαλλίαση μιας νέας συγκόλλησης χειρών, ποδιών, πτυχών στο ακέφαλο άγαλμα που έφερα στο φως, των νέων θραυσμάτων που συνανήκουν και συμπληρώνουν την περσινή επιγραφή;

Αν δεν αγαπήσεις τη απαιτητική ενασχόληση του αρχαιολόγου, αν δεν μπορείς να χαρείς την κάθε στιγμή της ανασκαφικής διαδικασίας στο ύπαιθρο, αν δεν σε γοητεύει το φυσικό περιβάλλον, η εναλλαγή φωτός και σιάς, τα δένδρα, τα βουνά, αν δεν αγαπάς τα ζώα, αν δεν σε συγκινεί η τέχνη γενικώς, τότε θα σε συμβούλευα, αγαπητή/αγαπητέ μου έφηβε, να αποφύγεις να σπουδάσεις Αρχαιολογία.



9. Άποψη της αρχαίας Μεσσήνης από ΒΔ.

✦ Μιλήστε μας για τη συμμετοχή σας στην Αρχαιολογική Υπηρεσία μεταξύ των ετών 1963 και 1980.

Από το 1960, με πρώτο Γενικό Διευθυντή τον ανασκαφέα της Βραυρώνας Ιωάννη Παπαδημητρίου, ως το 1982 που καταργήθηκε η θέση με το Ν. 1232/82, επί είκοσι ένα δηλαδή χρόνια, την Αρχαιολογική Υπηρεσία διοικούσαν Γενικοί Έφοροι, έκτοτε την εξουσία έχουν οι εκάστοτε Γενικοί Γραμματείς που διορίζονται από την εκάστοτε Κυβέρνηση. Ο ξαφνικός θάνατος του Παπαδημητρίου, στις 11 Απριλίου του 1963, υπήρξε πλήγμα βαρύ για την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Λίγο πριν τον αδόκητο θάνατό του προσέλαβε με διαγωνισμό έξι νέους επιμελητές αρχαιοτήτων. Ανάμεσά τους ήταν και ο ομιλών, ο οποίος είχε την τύχη να αναλάβει καθήκοντα και να ορκισθεί ενώπιον του Παπαδημητρίου, όπως προαναφέρθηκε. Τοποθετήθηκα για ένα εξάμηνο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, σε συνέχεια υπηρετήσα στην αρχαία Ολυμπία, την Εύβοια και την Αττική, πήρα το διδακτορικό μου δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο του Μονάχου και υπηρετήσα σε συνέχεια επί πέντε έτη ως Έφορος Αρχαιοτήτων Φωκίδας και Διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Δελφών πριν εκλεγώ καθηγητής κλασικής αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης το 1984, όπου δίδαξα ως το 2003.

Στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1963 πρώτο κόμμα αναδείχτηκε η Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου, ο οποίος στις 16 Φεβρουαρίου 1964 κέρδισε την απόλυτη πλειοψηφία. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής εγκατέλειψε την Πολιτική και αποσύρθηκε στο Παρίσι. Ο νέος Υπουργός Προεδρίας, ο Ανδρέας Παπανδρέου απομάκρυνε τα γραφεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από το κτήριο της Βουλής, οπότε η Υπηρεσία στεγάστηκε αρχικά στο Βυζαντινό Μουσείο και σε συνέχεια σε νοικιασμένη πολυκατοικία στην οδό Αριστείδου 14. Το 1964 εκδόθηκε το περίφημο νομοθετικό διάταγμα 4352 «Περί τριακονταπενταετίας», σύμφωνα με το οποίο απολύθηκαν αυτοδικαίως ο Χρήστος Καρούζος, η Σέμνη Καρούζου, η Ιωάννα Κωνσταντίνου (Έφορος Αρχαιοτήτων Δελφών) και ο Χαράλαμπος Μακαρόνας (Έφορος Θεσσαλονίκης). Οι έντονες αντιθέσεις μεταξύ των πολιτικών, η αναταραχή στην Κύπρο και άλλοι λόγοι ανάγκασαν το Γ. Παπαν-



10. Ο Αναστάσιος Ορλάνδος, μπροστά στο άγαλμα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, που έφερε ο ίδιος στο φως στην αρχαία Μεσσήνη.

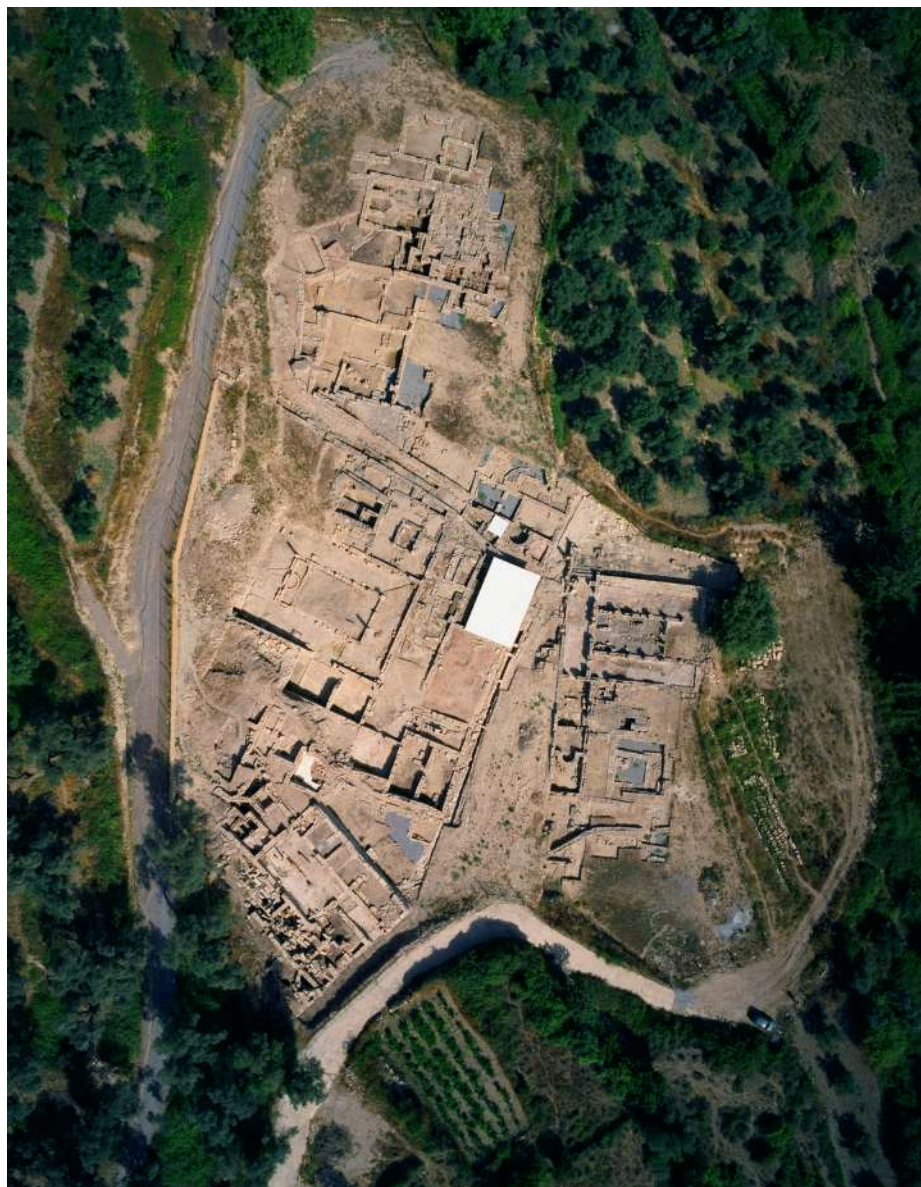
δρέου σε παραίτηση το 1965. Ακολούθησαν οι κυβερνήσεις των λεγόμενων αποστατών και η υπηρεσιακή του Ι. Παρασκευόπουλου που οδήγησε σε εκλογές 1967. Στις 21 Απριλίου του ίδιου έγινε το πραξικόπημα των συνταγματαρχών με ολέθριες για τη χώρα συνέπειες. Ο Ιωάννης Κοντής που είχε διαδεχθεί τον Ιωάννη Παπαδημητρίου απομακρύνθηκε. Προϊστάμενος Υπουργός Προεδρίας ήταν ο ίδιος ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος. Ο Χρήστος Καρούζος απεβίωσε στις 30 Μαρτίου του 1967 πριν βιώσει το ολέθριο πραξικόπημα. Στην Αρχαιολογική Εταιρεία δέσποξε επί σειρά ετών η μορφή του Αναστασίου Ορλάνδου (εικ. 10), ακαδημαϊκού και ανασκαφέα της αρχαίας Μεσσήνης ως το θάνατό του το 1979. Διάδοχος του στην αρχαία Μεσσήνη ορίστηκε το 1986 ο γράφων από το Συμβούλιο της Εταιρείας με πρόταση του Ακαδημαϊκού και Γενικού Γραμμα-

τέα της Εταιρείας Γεωργίου Μυλωνά. Μετά την απομάκρυνση του Ιωάννη Κοντή το 1967, τοποθετήθηκε ο ανασκαφέας του Μαραθώνα και της Σαντορίνης ακαδημαϊκός Σπυρίδωνα Μαρινάτος ως Γενικός Επιθεωρητής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Διευθυντής Αρχαιοτήτων ορίστηκε δίπλα του ο επιγραφικός Στέφανος Κουμανούδης, το 1974. Την 1η Οκτωβρίου 1974 ο Μαρινάτος άφησε την τελευταία του πνοή στη Σαντορίνη. Διάδοχός του Μαρινάτου για λίγο καιρό ήταν ο καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαος Κοντολέων. Ο ακαδημαϊκός Κωνσταντίνος Τρυπάνης Υπουργός Πολιτισμού στην νέα κυβέρνηση Κ. Καραμανλή μετά το 1974 επανέφερε τον Ιωάννη Κοντή στη Γενική Διεύθυνση και μετά το θάνατό του, όρισε τον Έφορο Αρχαιοτήτων Καβάλας Δημήτρη Λαζαρίδη.

✚ Ποια είναι άποψή σας για την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία - όχι τόσο από την άποψη του αναμφίβολα σπουδαίου έργου των Ελλήνων Αρχαιολόγων, όσο από άποψη δομικής λειτουργίας της Υπηρεσίας και κυρίως αναφορικά με την ενδεδειγμένη στάση που θα πρέπει να έχει απέναντι στις προκλήσεις της «νέας εποχής»;

Καταρχήν ένας αρχαιολόγος στέλεχος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας μπορεί να είναι εξίσου καταξιωμένος ως ερευνητής, όσο και ένας πανεπιστημιακός δάσκαλος. Θα έλεγα ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία και τα πανεπιστημιακά αρχαιολογικά τμήματα πορεύονται σε παράλληλους δρόμους προς κατευθύνσεις που ενίοτε ταυτίζονται. Η χώρα μας διαθέτει μια από τις παλαιότερες υπηρεσίες του ελληνικού κράτους, η οποία αντιμετωπίζει με υπευθυνότητα και σοβαρότητα το θέμα της αποκάλυψης, της προστασίας και της ανάδειξης του μνημειακού μας πλούτου, παρά τα εκάστοτε οικονομικά, οργανωτικά και λειτουργικά προβλήματα. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

Η συνεργασία και η αμοιβαία κατανόηση μεταξύ αρχαιολόγων και τοπικών κοινωνιών επιτυγχάνεται με απλοποίηση και μετάδοση του πολιτιστικού αγαθού (με διαλέξεις, ξεναγήσεις, ντοκιμαντέρ, δημοσιεύματα στον ημερήσιο τοπικό και αθηναϊκό τύπο, συζητήσεις σε δήμους, κοινότητες, σχολεία, τοπικές οργανώσεις, εκτύπωση και διανομή ενημερωτικών φυλλαδίων) καθώς και με τη συμμετοχή εθελοντών σε αποψυλώσεις και καθαρισμούς μνημείων και στην ανασκαφική διαδικασία με την επίβλεψη, φυσικά, και την καθοδήγηση έμπειρων αρχαιολόγων. Εφόσον αγωνιζόμαστε να καλλιεργηθούν αγαθές σχέσεις Κράτους-πολίτη όσον αφορά στην αντίληψη για την προστασία και την ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, είμαστε υποχρεωμένοι να επιδιώκουμε με κάθε δυνατό τρόπο την προσέγγιση των πολιτών προς αυτό το αγαθό, καθορίζοντας και τους όρους αυτής της προσέγγισης. Κερδίζει σήμερα συνεχώς έδαφος η αντίληψη ότι οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία προστατεύονται και συντηρούνται αποτελεσματικότερα όταν αποτελούν μέρος της ζωής των πολιτών, όταν περιλαμβάνονται στη λεγόμενη οικονομία του ελεύθερου χρόνου και την δια βίου εκπαίδευση.



11α. Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου, Τομέας Ι της αρχαίας Ελεύθερνας.

✚ Από το 1985 διευθύνετε την Πανεπιστημιακή ανασκαφή στον Τομέα Ι της αρχαίας Ελεύθερνας στην Κρήτη δημοσιεύοντας μονογραφίες και άρθρα. Ποια είναι η σημασία της θέσης για τη γνώση της Κρήτης αυτής της περιόδου.

Η ανασκαφική έρευνα του Πανεπιστημίου Κρήτης στον τομέα Ι συνέβαλε μεταξύ άλλων στο να φωτιστούν πλευρές της ιστορικής πορείας όχι μόνο της πόλης Ελεύθερνας, αλλά και γενικότερα της Κρήτης από τον 8ο ως τον 4ο αιώνα μ.Χ. και ιδιαίτερα κατά την κρίσιμη φάση μετάβασης από τον paganism στο χριστιανισμό (εικ. 11α). Η περίοδος αναταραχών και ανακατατά-

ξεων, η οποία προηγήθηκε της οριστικής κατάκτησης της Μεγαλονήσου από τους Άραβες, φαίνεται ότι επηρέασε αρνητικά και την Ελεύθερνα και οδήγησε στη σταδιακή εγκατάλειψή της ήδη από τα τέλη του 7ου αιώνα μ.Χ. και στην οριστική της εγκατάλειψη αμέσως μετά το 787 μ.Χ. Οι κάτοικοι ζήτησαν καταφύγιο σε ασφαλέστερες ορεινές και οχυρές περιοχές μέχρι τουλάχιστον την απελευθέρωση του νησιού από τον Νικηφόρο Φωκά το 961 μ.Χ., οπότε και επέστρεψαν στην περιοχή, επιλέγοντας ωστόσο αυτή τη φορά τον αυχένα και τη θέση Πυργί για τη νέα εγκατάσταση. Ο συνοικισμός εξελίχθηκε στο χωριό των νεότερων χρόνων που πήρε το όνομα Πρινές, προφανώς από τους τεράστι-



11β. Με ομάδα φοιτητριών και φοιτητών μου στην ανασκαφή της αρχαίας Ελεύθερνας.

ους αυτοφυείς πρίνους που δεσπόζουν στο ημιορεινό τοπίο. Το 1997 η κοινότητα μετονομάστηκε σε Αρχαία Ελεύθερνα.

Η αρχαία Ελεύθερνα αξίζει ιδιαίτερης προσοχής ως μια ακμαία κρητική πόλη των ιστορικών χρόνων που προσφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα πόλεως. Ανάκτορα, μινωικούς οικισμούς, θολωτούς τάφους διαθέτει η Κρήτη σε επάρκεια, Ελεύθερνες όχι. Το Πανεπιστήμιο έχει συμβάλει τα μέγιστα, όχι μόνο με την ανασκαφή, τις δημοσιεύσεις και την ανάδειξη της αρχαίας Ελεύθερνας, αλλά και με την αγορά της γης, τις περιφράξεις, τις διαμορφώσεις και τα προστατευτικά στέγαστρα και βέβαια το Μουσείο, η κατασκευή, οργάνωση και η λειτουργία του οποίου οφείλεται στον συνάδελφο Νίκο Σταμπολίδη, διευθυντή του Μουσείου Ακροπόλεως σήμερα.

Η περιοχή της αρχαίας Ελεύθερνας διαιρέθηκε σε τρεις ανασκαφικούς τομείς, σύμφωνα με τη γεωμορφολογία

του χώρου. Τη διεύθυνση των ανασκαφών στον ανατολικό τομέα Ι ανέλαβε ο υποφαινόμενος, στον κεντρικό τομέα ΙΙ ο καθηγητής Αθανάσιος Καπαξής και στο δυτικό τομέα ΙΙΙ ο καθηγητής Νίκος Σταμπολίδης. Ο καθένας ήταν αποκλειστικά υπεύθυνος στον τομέα του και επί κεφαλής δικής του ομάδας εργατών, συνεργατών και φοιτητών. Η ανασκαφή αποσκοπούσε να μνησεί τις φοιτήτριες και τους φοιτητές του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης στο πρόβλημα της ορθής ανασκαφικής μεθόδου και τεκμηρίωση (εικ. 11β).

✚ Από το 1986 διευθύνετε τις ανασκαφές στην αρχαία Μεσσήνη. Μιλήστε μας για τη σημασία του χώρου, τόσο την ιστορική, όσο και την πολιτιστική για την περιοχή και ευρύτερα. Είναι μια «δεύτερη Ολυμπία»;

Η αρχαία Μεσσήνη ήταν καταρχήν η πρωτεύουσα και το σημείο αναφοράς του «ομόσπονδα» οργανωμένου

κράτους των Μεσσηνίων, τα όρια του οποίου ταυτίζονται *grosso modo* με τα όρια του σημερινού νομού Μεσσηνίας. Ιδρυμένη προγραμματικά από το μεγάλο Θηβαίο στρατηγό Επαμεινώνδα το 369 π.Χ., προκειμένου να αποτελέσει «το αντίπαλον δέος» της Σπάρτης, υποδομήθηκε με τις ισχύουσες τότε πλέον σύγχρονες αρχές της πολεοδομίας και της οχυρωματικής τεχνικής. Τα τείχη της απόρθητα δυναμάρια, τα οικοδομήματα πολιτικού και λατρευτικού χαρακτήρα τεράστια σε μέγεθος και κτισμένα με καλοδουλεμένα αγκωνάρια. Ελάχιστες πόλεις στην κυρίως Ελλάδα (όπως η Μεγαλόπολη), στα νησιά (όπως η Ρόδος) και τη Μικρά Ασία (η Πέργαμος κ.ά.), μπορούν να συγκριθούν με τη Μεσσήνη στη μνημειακότητα της δόμησης. Σύμμαχος του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας, η Μεσσήνη, εξαναγκάζει το γνωστό για το αντιμακεδονικό μένος του Αθηναίο ρήτορα Δημοσθένη, να την επισκεφθεί τέσσερις φορές, προκειμένου να την μεταπείσει (χωρίς επιτυ-



12α. Ομάδα επισκεπτών ξεναγείται από τον Π. Θέμελη στο στάδιο της αρχαίας Μεσσήνης.

χία), ως παλαιά σύμμαχο και φίλη, να αλλάξει στρατόπεδο. Η Μεσσήνη κτίστηκε με πρόγραμμα και σχεδιασμό. Χαράσσοντας, τέμνοντας και ισοπεδώνοντας, επέβαλε τις αρχές του Ιπποδάμειου πολεοδομικού συστήματος στο φυσικό περιβάλλον. Επίσης, παρά την αξία της ελληνοιστικής αρχιτεκτονικής της, καθώς και την ανάδειξη γηγενών καλλιτεχνών, όπως ο γλύπτης Δαμοφών με την τεράστια εμβέλεια, παρέμεινε ένα σημαντικό μεν, αλλά περιφερειακό κέντρο της Δυτικής Πελοποννήσου. Η παρουσία αγάλματος του ήρωα Θησέα στο Γυμνάσιο της Μεσσήνης αποκαλύπτει μια γενικότερη τάση μίμησης και ταύτισης των Μεσσηνίων με τους ανέκαθεν φίλους και συμμάχους Αθηναίους. Οι ήρωες και οι επιφανείς Μεσσηνιοί νεκροί μέσω των λατρευτικών κτισμάτων και των λαμπρών ταφικών μνημείων τους, καθώς και με τη συνεχή παρουσία τους στα ετήσια δρώμενα προς τιμήν τους, τις τελετές, τους αγώνες και τις ανακηρύξεις, λειτουργούσαν ως αναπόσπαστο τμήμα του πολιτικού και κοινωνικού γίνεσθαι και παράδειγμα μίμησης για τους εκπαιδευόμενους νέους. Έτρεφα ανέκαθεν ιδιαίτερα αισθήματα συμπάθειας προς τους Μεσσηνίους, τον «βασανισμένο και περήφανο αυτό λαό», που αγωνίστηκε για την ελευθερία του, υποδουλώθηκε στους Λάκωνες αλλά ξαναγεννήθηκε, όπως συνέβη και με όλους εμάς τους Νεοέλληνες. Το ίδιο αισθάνομαι και για τους σύγχρονους Μεσσηνίους, με πολλούς από τους οποίους με συνδέουν από καιρό δεσμοί φιλίας, αμοιβαίας εκτίμησης και εμπιστοσύνης άρρηκτοι. Η

γνώση του παρελθόντος τους βοηθά τα μέγιστα στην κατανόηση και του παρόντος, πέρα από το γεγονός ότι αυτοί είναι οι κύριοι χρήστες και «διαχειριστές» του αρχαιολογικού χώρου. Η αρχαία Ολυμπία είναι ένα ιερό, όχι πόλις, παγκόσμιος εμβέλειας και τεράστιας συμβολικής αξίας λόγω των Ολυμπιακών αγώνων και της εκεχειρίας. Δεν υφίσταται θέμα σύγκρισης Ολυμπίας Μεσσήνης. Είναι δύο σημαντικοί πόλοι παγκόσμιας έλξης για διαφορετικούς η κάθε μια λόγους.

• Στην αρχαία Μεσσήνη έχετε προβεί σε εκτεταμένο πρόγραμμα αναστηλώσεων των ερειπίων της πόλης. Ποια είναι η φιλοσοφία σας σχετικά με την αναστήλωση του αρχαίου μνημείου και πως προσπαθείτε να την υλοποιήσετε στην περίπτωση της αρχαίας Μεσσήνης. Πιστεύετε ότι το αρχαίο μνημείο, εκτός από αισθητικό και ιστορικό ενδιαφέρον, έχει και μια ανθρωπολογική διάσταση;

Η άποψή μου σχετικά με τις αναστηλώσεις των υλικών κατάλοιπων είναι η εξής, εάν δεν έχεις εξασφαλίσει εκ των προτέρων τα μέσα, δεν έχεις τη δυνατότητα να μελετήσεις αρχιτεκτονικά, να στερεώσεις και να αναστηλώσεις άμεσα ένα κατεστραμμένο μνημείο που φέρνεις στο φως με τις ανασκαφές σου, μην το ανασκάπτεις, άφησε το να κείτεται στο χώμα, κάποιος άλλος μετά από σένα με όλα τα σύγχρονα για την εποχή του μέσα θα το πράξει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Η εικόνα ενός ερειπίων που μετά

την αποκάλυψή του εγκαταλειφθεί στην τύχη του για να μετατραπεί κατά κανόνα σε σκουπιδότοπο είναι απαράδεκτη. Στην περίπτωση της αρχαίας Μεσσήνης είχα και εξακολουθώ να έχω επί τριάντα πέντε συναπτά έτη τα μέσα και τη δυνατότητα να φέρω στο φως τα μνημεία σταδιακά και να τα αναστηλώσω με τα αυθεντικά μέλη τους.

Αυτό πάντως που χαρακτηρίζει την αρχαία Μεσσήνη και την διακρίνει από άλλους σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους είναι το στοιχείο της εξέλιξης, της σταδιακής αποκάλυψης, της ανάπλασης και της ανάδειξης. Εμφανίζεται κάθε μέρα με μια νέα, όλο και πιο ολοκληρωμένη μορφή. Τα περισσότερα μνημεία δημιουργήθηκαν από το μηδέν, ανασυγκροτήθηκαν από λιθοσωρούς. Η αρχαία Μεσσήνη, τραυματισμένη από τα στοιχεία της φύσης και τα χέρια ανθρώπων μεταλλοκνηγών, θαμμένη κάτω από στρώσεις χωμάτων βάθους πολλών μέτρων, ξαναβλέπει το φως, ζει μια δεύτερη ζωή στον σύγχρονο κόσμο. Δέχεται χιλιάδες επισκεπτών που μεταξύ άλλων απολαμβάνουν επιλεγμένα θεάματα και ακούσματα μέσα στα αρχαία οικοδομήματα θέασης και ακρόασης. Η σχέση όχι μόνο των ανασκαφών με τα αρχαία αναστηλωμένα μνημεία αλλά και των επισκεπτών πρέπει να είναι και είναι βιωματική.

• Είστε από τους αρχαιολόγους που έχουν πρωτοστατήσει στο άνοιγμα των αρχαιολογικών χώρων στο ευρύ κοινό. Πόσο σημαντικό είναι το ζήτημα αυτό και ποιον ρόλο διαδραματίζει σε αυτό η αναστήλωση;

Οι τόποι της μνήμης και του παρελθόντος, οι αρχαιολογικοί χώροι σπάνια συνδέονται με τις ανησυχίες και την εκφραστική ποικιλομορφία της σύγχρονης τέχνης. Εξέχον παράδειγμα η αρχαία Μεσσήνη, μια ακμαία μεσσηνιακή πολιτεία των ιστορικών χρόνων μεγάλης κλίμακας, πόλος έλξης επισκεπτών και μοχλός οικονομικής ανάπτυξης, που διαθέτει μνημειακό σύνολο πολιτικού και λατρευτικού χαρακτήρα με τρεις χώρους θέασης και ακρόασης, οι οποίοι λειτουργούν σήμερα, αγκαλιάζοντας σύγχρονες καλλιτεχνικές δημιουργίες ποιότητας. Και φυσικά όλα αυτά χάρη στις αναστηλωτικές εργασίες, που έδωσαν τη δυνατότητα στα διάσπαρτα και φθαρμένα μέλη των διαλυμένων μνημείων να ξαναβρούν τη χαμένη θέση τους ανασυγκροτώντας την αρχική τους μορφή.



12β. Παράσταση αρχαίας τραγωδίας στο Εκκλησιαστήριο της αρχαίας Μεσσήνης από Σχολείο της Αγγλίας.

Η κοινωνικοποίηση των αρχαίων μνημείων, το άνοιγμά τους στο διεθνές κοινό με χρήσιμες συμβατές προς αυτές που είχαν στην αρχαιότητα και ταυτόχρονα το άνοιγμά τους στην σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία, η συνύπαρξη στον ίδιο χώρο αρχαίων και σύγχρονων έργων τέχνης αποτελεί τεράστιο βήμα προόδου. Η αρχαία Μεσσήνη (η δωρική πόλη Μεσσήνη), πέρα από τις ποικίλες μορφές, υποστάσεις και λειτουργίες της, αποτελεί αυτή καθαυτή μια τρισδιάστατη δημιουργία που συνομιλεί με το φυσικό περιβάλλον και το παγκόσμιο κοινό που την επισκέπτεται, μια εξελισσόμενη δημιουργία που συγκροτείται σταδιακά από τα διάσπαρτα μέλη της, ζώ-

ντας μια δεύτερη ζωή στο παρόν που προοιωνίζεται αιώνια. Τα μνημεία της εμφανίζονται με νέα διαρκώς μορφή, και πλαισιώνονται από δρώμενα και τέχνηρα υψηλής αισθητικής, αναλαμβάνοντας παιδευτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο (εικ. 12α-β). Το ιερό του Ασκληπιού με τις μεγαλειώδεις γλυπτικές συνθέσεις του φημισμένου στην αρχαιότητα Μεσσήνιου γλύπτη Δαμοφώντα, λειτουργούσε ως ανοιχτό μουσείο προσιτό στους πολίτες, ενώ όλα τα δημόσια οικοδομήματα, οι στοές, το θέατρο, το στάδιο, η αγορά, ακόμη και τα λουτρά στέγαζαν πίνακες ζωγραφικής και εκατοντάδες αγάλματα, μαρμάρινα και ορειχάλκινα.

13. Ο Άγγελος Δεληβορριάς στην αρχαία Μεσσήνη.



Τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος ενυπάρχουν στο παρόν ως «κομμάτια του σήμερα» και όχι απλώς ως απομεινάρια του χθες. Με άλλα λόγια, τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος στην πορεία τους στο χρόνο, αποκτούν αναπόφευκτα νέο νόημα και νέες αξίες με αποτέλεσμα να αποτελούν και προϊόντα του εκάστοτε παρόντος, του κοινωνικού γίνεσθαι.

• Με αφορμή τόσο τα μεγάλα αναστηλωτικά προγράμματα –όπως αυτά της Ακρόπολης της Αθήνας και της αρχαίας Μεσσήνης– όσο και μείζονων μουσειακών εκθέσεων, έχει ξεκινήσει εδώ και καιρό συζήτηση για την «ιδεολογική και πολιτική πρόσληψη του παρελθόντος στη συγκρότηση του παρόντος». Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με την άποψη μερίδας επιστημόνων, αρχαιολόγων και ιστορικών, ότι «δεν τίθεται θέμα ιστορικής συνέχειας αλλά συνειδητής αναβίωσης» του παρελθόντος και ότι η «ιστορική συνέχεια του νέου Ελληνισμού είναι λόγιας μορφής»;

Γνωρίζω τις απόψεις ορισμένων ιστορικών, αρχαιολόγων και κοινωνιολόγων ότι δεν τίθεται θέμα ιστορικής συνέχειας, αλλά «συνειδητής αναβίωσης», ότι δεν υπάρχει δηλαδή συνδετική γραμμή ανάμεσα στο Βυζάντιο και τον νέο Ελληνισμό, ότι η διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης είναι λόγιας μορφής. Είναι δικαιολογημένη νομίζω η άποψη ότι η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης του νέου Ελληνισμού στηρίχθηκε στην αρχαιότητα και ότι μια «μορφωμένη» ελίτ έπαιξε το ρόλο της. Τίποτε πάντως δεν είναι απόλυτο στο πρόβλημα «Μνήμη. Ιστορία και Αρχαιότητα στη σύγχρονη Ελλάδα». Άλλωστε και ο ίδιος αείμνηστος Άγγελος Δεληβορριάς (εικ. 13) που επικρίθηκε έντονα για τη βασική μουσειολογική-εκθεσιακή ιδέα του για την ιστορική συνέχεια και τη συνοχή του ελληνισμού, την οποία προσπάθησε να αισθητοποιήσει στους εκθεσιακούς χώρους του Μουσείου Μπενάκη, εμφανίζεται νομίζω «διαλλακτικός» στον επίλογο του Οδηγού του Μουσείου Μπενάκη, όπου υπογραμμίζει ότι το πανόραμα της μουσειακής του έκθεσης θα επιτρέψει στους επισκέπτες να δώσουν μόνοι τις απαντήσεις σε ερωτήματα, όπως η συνέχεια και η συνοχή, κυρίως, όμως, η αντοχή του Ελληνισμού στη διάρκεια του χρόνου.

•✎ Έχετε πει ότι «η γνώση του παρελθόντος είναι ένα είδος αυτογνωσίας». Αναφέρεστε σε ένα είδος αυτοαντίληψης, ατομικής ή συλλογικής;

Τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς παίζουν εσαεί τον ρόλο τους στον σύγχρονο κόσμο ως βασικά στοιχεία διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής. Η πολιτιστική κληρονομιά υλική και άυλη και ο σύγχρονος πολιτισμός αναγνωρίζονται ως κύρια στοιχεία ταυτότητας κάθε περιοχής και ως συγκριτικό πλεονέκτημα, λόγω της συμβολής τους στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Ο πολιτισμός προσφέρει το πλεονέκτημα της αναγνωσιμότητας, της ιστορικής συνέχειας και της συλλογικής μνήμης.

•✎ Έχετε αναπτύξει την άποψη ότι η αρχαιολογία θα πρέπει να είναι «συμμετοχική διαδικασία». Πως εννοείτε τη «συμμετοχή» στον χώρο της ανασκαφής ή της θέασης ενός αρχαίου μνημείου; Δεν απαιτείται από την πλευρά του «δέκτη» κάποια «προετοιμασία»;

Είναι πλέον κοινώς αποδεκτό ότι τα μνημεία όλων των εποχών και οι αρχαιολογικοί χώροι προστατεύονται αποτελεσματικότερα όταν αποτελούν μέρος της ζωής των πολιτών και αναδεικνύονται σε παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης. Ο πολίτης επισκέπτης από παθητικός δέκτης γίνεται συν-διαμορφωτής του πολιτιστικού αγαθού που καλείται να βιώσει (εικ. 14). Είναι δεδομένη η επιθυμία των πολιτών για απόκτηση εμπειριών και συγκινήσεων με συμμετοχή τους για ένα μικρό χρονικό διάστημα δύο-τριών ημερών στην ανασκαφική ομάδα του διευθυντή της ανασκαφής ώστε να βιώσουν *in situ* πλήρη την διαδικασία και τη μέθοδο από την αποκάλυψη των τέχνηρων ως τη διαλογή, τη συντήρηση και την ταξινόμησή τους. Εδώ εντάσσεται ο παρεξηγημένος ακόμη στη χώρα μας ανασκαφικός τουρισμός (*excavation tourism*) που αποτελεί συνήθη πρακτική παγκοσμίως. Δεν χρειάζεται καμμία προετοιμασία, αντιμετωπίζονται ως αρχάριοι φοιτητές που μαθαίνουν τη μέθοδο και τη διαδικασία της ανασκαφής στην πράξη από τον διευθυντή της ανασκαφής και τους έμπειρους βοηθούς του, από έμπειρους συντηρητές τη μέθοδο και της διαδικασία της συντήρησης.

•✎ Ποιος νομίζετε πως (θα) είναι ο ρόλος του αρχαιολόγου στον 21ο αιώνα;

Ο αρχαιολόγος εκτός από ανασκαφέας είναι ερευνητής που μελετά σε βιβλιοθήκες, επισκέπτεται μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα και το εξωτερικό, έχει επαφές και ανταλλάσσει απόψεις με τους αρχαιολόγους σε όλο τον κόσμο, παίρνει μέρος σε διεθνή συνέδρια, δεν σταματά ποτέ να ενδιαφέρεται να ερευνά και να συγγράφει χωρίς να αδιαφορεί και για το σήμερα, τις εξελίξεις τις πολιτικές, τις κοινωνικές και τις καλλιτεχνικές. Προσπαθεί να αφήσει πίσω του ένα έργο όχι απλώς ερευνητικό, αλλά κοινωνικό και αναπτυξιακό. Η συνταγή της επιτυχίας είναι η υπομονή, η επιμονή, η μέχρι πάθους αγάπη, η πίστη και η αφοσίωση σε αυτό που κάνεις, η μετάδοση της πληροφορίας σε όλους τους πολίτες για να κατανοήσουν την αξία της προσφοράς του, να τον εμπιστευθούν και να τον στηρίξουν, πρωτίστως ηθικά. Οφείλει να κατανοήσει ο αρχαιολόγος ότι τα μνημεία δεν στερεώνονται-αναστηλώνονται-αναδεικνύονται για να μείνουν κενά κελύφη περιχαρακωμένα απρόσιτα στους πολίτες, αλλά ανοιχτά στο διεθνές κοινό με λειτουργίες και χρήσεις ανάλογες με αυτές που είχαν στο παρελθόν. Πρέπει να βιώσουν μαζί με τους πολίτες

μια δεύτερη ή δυνατόν αιώνια ζωή στο παρόν. Οφείλει επίσης να μεριμνά ο αρχαιολόγος υπεύθυνος για τη λειτουργία ενός αρχαιολογικού χώρου ώστε να εξασφαλίζει τη βιωσιμότητά του χωρίς κρατικές επιχορηγήσεις, ως πρόεδρος ενός διοικητικού συμβουλίου να αυτό-διαχειρίζονται τα έσοδα του χώρου με στόχο την αύξησή τους, την ανταγωνιστικότητα, και την παροχή άριστης υπηρεσιών ανταποκρινόμενες στις προσδοκίες ενός απαιτητικού κοινού.

Η αρχαιολογική, όπως και κάθε έρευνα, δεν είναι πάρεργο των πολλών, αλλά επάγγελμα που απαιτεί εξειδίκευση, συλλογική διεπιστημονική εργασία, οικονομικά μέσα, ειδικές βιβλιοθήκες, διεθνή ενημέρωση. Η Πολιτεία και το σύστημα που παρέχουν ή όχι στον αρχαιολόγο αυτά τα μέσα, που του εξασφαλίζουν ή όχι την ελευθερία του, επηρεάζουν με τη σειρά τους άμεσα τις προσωπικές ικανότητες καθώς και τις διαθέσεις του αρχαιολόγου, όπως και κάθε ερευνητή. Τις επιλογές του μπορεί ακόμα να τις περιορίζει στα ερευνητικά κέντρα, στα ΑΕΙ ή τις Υπηρεσίες, όπως η Αρχαιολογική, μια δεσπόζουσα ομάδα, στην οποία για να εισχωρήσει, για να αναγνωρισθεί και να αναδειχθεί, όπως συνήθως λέμε, ή να ασκήσει και αυτός κάποια μορφή εξουσίας, αναγκάζεται να υιοθετήσει τη δική της μεθοδό-

14. Ομάδα εθελοντριών γυναικών από Πανεπιστήμιο της Πρετόριας της Νότιας Αφρικής μπροστά στο Μουσείο της αρχαίας Μεσσήνης.



λογία και τις δικές της κατευθύνσεις, έστω και αν στο βάθος τις απορρίπτει. Τέτοιου είδους δεσμεύσεις και άλλης μορφής υποχωρήσεις και συμβιβασμοί αποβαίνουν φυσικά σε βάρος της πνευματικής του ακεραιότητας και ελευθερίας και αναπόφευκτα και της υπηρεσιακής και επιστημονικής προσφοράς του.

✚ **Έχετε λάβει πλήθος διακρίσεων και τιμητικών τίτλων. Έχετε αντιμετωπίσει δυσκολίες στην αρχαιολογική σας εργασία;**

Δεν έχω αντιμετωπίσει άξιες μνείας δυσκολίες στην αρχαιολογική μου εργασία, ανασκαφική και αναστηλωτική στην αρχαία Μεσσήνη στη διάρκεια των τριάντα πέντε ετών που της αφιέρωσα και θα εξακολουθήσω να της αφιερώνω όσο διατηρώ τις σωματικές και τις πνευματικές δυνάμεις μου. Με προβληματίζουν και με στενοχωρούν απλώς ορισμένα ζητήματα που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος και του χώρου. Έχω βιώσει τρεις πυρκαγιές που κατέκαψαν την πανίδα και τη χλωρίδα της περιοχής και κυρίως του ιστορικού βουνού της Ιθώμης καθώς και μια μεγάλη πλημμύρα που τραυμάτισε το νομό Μεσσηνίας και κυρίως τις κοινότητες Μαυρομάτι Ιθώμης και Αρσινόη, συμπεριλαμβανομένου του αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Μεσσήνης. Μέχρι σήμερα κανένα έργο προστασίας του περιβάλλοντος, της ζωής, της περιουσίας των κατοίκων και των αναστηλωμένων μνημείων της αρχαίας πολιτείας δεν έχει εκτελεσθεί.

✚ **Είστε αντιπρόεδρος του σωματίου ΔΙΑΖΩΜΑ. Μιλήστε μας για τους στόχους και το έργο του σωματίου. Τι απαντάτε στους επικριτές του σωματίου – αναφέρομαι φυσικά σε όσα έχει υποστηρίξει ο Σύλλογος Ελλήνων Αρχαιολόγων;**

Είμαι αντιπρόεδρος στο «Διάζωμα» από χρόνια και υποστηρίζω τις προσπάθειες του Σταύρου Μπένο και το πρόσφατο μεγάλο εγχείρημα που έχει αναλάβει στην πολύπαθη Εύβοια και το διαχειρίζεται μέσω του «Διαζώματος». Τα πολυπληθή εγγεγραμμένα μέλη, καθώς και τα εταιρικά μέλη στηρίζουν με τις συνδρομές τους οικονομικά το Σωματείο και προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους, τις ιδέες και τις προτά-

σεις τους. Κύριος στόχος μας στο Δ.Σ. του «Διαζώματος» είναι τα θέατρα, με την έννοια ότι το «Διάζωμα» βοηθάει τους αρχαιολόγους της Υπηρεσίας στην αναζήτηση χρημάτων από χορηγούς για την εκπόνηση αρχιτεκτονικών-στατικών-γεωτεχνικών μελετών ως προϋπόθεση ένταξης των κοστοβόρων εργασιών αποκατάστασης και αναστήλωσής τους σε ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά προγράμματα. Οι εργασίες αναστήλωσης των θεάτρων εκτελούνται τελικά αποκλειστικά από τις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων. Ο Σταύρος Μπένος με τις προσωπικές του προσπάθειες και χάρη στην εμπιστοσύνη που εκπέμπει εξασφαλίζει χορηγίες για τη χρηματοδότηση των αναγκαίων μελετών αναστήλωσης των θεάτρων, οι οποίες μελέτες εκπονούνται από αρχιτέκτονες μηχανικούς και παραχωρούνται στο Υπουργείο Πολιτισμού. Το «Διάζωμα» φροντίζει μόνο για τις μελέτες, βοηθάει τους αρχαιολόγους της Υπηρεσίας, με μια εγκεκριμένη μελέτη στα χέρια, να αναζητήσουν χρηματοδότηση από ευρωπαϊκό πρόγραμμα, όπως το ΕΣΠΑ. Είναι άδικη και παραπλανητική η κριτική που ασκείται κατά καιρούς στον Σταύρο Μπένο και το «Διάζωμα» από άτομα με ελλιπή ή εσφαλμένη πληροφόρηση.

✚ **Υπάρχει κάποιο γεγονός στην πορεία σας που σας εντυπώθηκε ιδιαίτερα και θα θέλατε να το μοιραστείτε με τους αναγνώστες του περιοδικού;**

Θα ήθελα απλά να ενημερώσω τους αναγνώστες του περιοδικού σας ότι στην αρχαία Μεσσήνη οφείλω το ωραίο ταξίδι που συνεχίζεται, την ωριμότητα, τη χαρά της δημιουργίας και της συνεχούς εργασίας, σωματικής και πνευματικής μοιράζοντας το χρόνο μου τόσο στο ύπαιθρο όσο και στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Η ενασχόληση αυτή είναι για μένα έργο ζωής και τρόπος ζωής. Με συγκινεί το γεγονός ότι ο κόσμος ικανοποιείται από τη θέαση του χώρου και επιδοκιμάζει την προσπάθεια και τον τρόπο ανάδειξης της αρχαίας πολιτείας. Η αλήθεια πάντως είναι ότι δεν περιμένω (ούτε και περίμενα ποτέ) να προσφέρει σε μένα κάτι περισσότερο ο αρχαιολογικός χώρος, αισθάνομαι αντίθετα ακόμη επιτακτική την ανάγκη να του προσφέρω. Έχω πει άλλωστε ότι κάθε καινούρια μέρα την αισθάνομαι ως μια νέα αρχή.

✚ **Ποια είναι τα μελλοντικά σας σχέδια;**

Η ανάδειξη του αρχαίου ιπποδάμειου πολεοδομικού συστήματος της πόλης με διευθέτηση των οριζόντιων και των κάθετων δρόμων, η οριστικοποίηση των διαδρομών που ακολουθούν οι επισκέπτες, η συμπλήρωση των σκίαστρων και των καθιστικών, η ενοποίηση των αρχαίων μνημειακών συγκροτημάτων και η οπτική μεταξύ τους επαφή.

